

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

УЧЕШЋЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РАДНИХ ЈЉУДИ У ОКТОБАРСКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ И ГРАБАНСКОМ РАТУ У СССР

Зборник докумената и материјала, Београд 1979, 535

Књига у наслову овога текста представља први тематски зборник докумената посвећен учешћу југословенских интернационалиста у борби за успостављање и одбрану совјетске власти у Русији. Дата је у њој њихова разноврсна борбена и политичка активност. Зборник је плод заједничког рада колектива совјетских и југословенских историчара и архивиста. Он се појављује у време када је објављен знатан број радова и зборника докумената посвећених учешћу југословенских интернационалиста у октобарској социјалистичкој револуцији и грабанском рату у СССР, па је изванредан број докумената које садржи овај зборник већ утледао светлост дана. Поред архивске грађе, у СССР су прегледани централни и локални листови совјетских партијских, армијских и других органа, као и интернационална издања намењена ширењу револуционарних идеја међу Југословенима и представницима других народа који су се током I светског рата нашли на терену револуционарне Русије.

У зборнику су објављена 424 документа. Знатан број докумената и материјала који није унет у зборник коришћен је за израду напомена и давање биографских података, тако да представ-

љају резултат специјалних истраживања. У зборнику су документи распоређени по строго хронолошком реду, од марта 1917. до марта 1921. Већина докумената и чланака из штампе објављује се овде први пут. Документи се по правилу објављују у целини, а ако то није случај — онда се то назначило. Зборник садржи како званична документа тако и документа приватног карактера. Саствљени су у угласте заграде, уз личних имена и географских назива, али су особине стила докумената у потпуности сачуване. Они су такође оформили наслове докумената. Датуми докумената су дати по новом календару, а ако су у изворима датирани по старом — наведено је двоструко датирање. Они датуми који су установљени посредним путем стављачи су обезбедили тачност посебно објашњење у напоменама. На крају сваког документа налази се назив архива и сигнатура.

У предговору књиге (7—20) истиче се да велика октобарска социјалистичка револуција отвара нову страницу у историји човечанства и обележава почетак опште револуционарне обнове света, епоху преласка од капитализма ка комунизму, вршећи најдубљи утицај на даљи ток светске историје и на развијање свет-

ског револуционарног процеса, у чему је њен трајни светскоисторијски значај. Октобарску револуцију је извела радничка класа Русије у сарадњи са сељаштвом, на челу с. В. И. Лењином. Руски пролетаријат се одликовао високом политичком свешћу, организованошћу и истрајношћу у борби против свих видова експлоатације и угњетавања. Од почетка је иступао у духу интернационализма. Октобарску револуцију су свеордно прихватили милиони радника и сељака других земаља, и многи су у њој и учествовали. Лењин истиче да је међународни пролетаријат савезник револуционарног пролетаријата Русије. Он је за то да се одмах изврши репатријација заробљеника, јер ће они тамо лакше радити на буђењу револуције у Немачкој. Клице большевизма, по Лењину, захватају Мађарску, Немачку и Аустрију.

Нема тачних података о учешћу Југословена у октобарској револуцији, јер се они воде у рубрици *Словени* — где су и Чеси, Словаци и Пољаци. Сматра се да је у Русији било 150.000—200.000 Југословена ратних заробљеника, раштрканих по целој територији Русије. Има их доста и у Украјини, око Одесе. Од почетка 1916. у већем броју раде у индустрији и пољопривреди. С јесени 1916. скоро је било завршено формирање добровољачког корпуса. Большевичка партија од почетка своје легалне делатности ради на побољшању положаја ратних заробљеника (док. 9). У лето 1917. у Кијеву се међу првим организацијама југословенских ратних заробљеника ствара Југословенски револуционарни савез, али он нема јединство погледа по питању рата, мира и револуције у Русији (док. 22), а на његово лево крило снажан утицај вршили су большевици који су радили у војсци.

У мају 1918. у Москви је основана Јужнословенска комунистичка група, која је окупила Србе, Хрвате, Словенце и Бугаре. Група југословенских интерна-

ционалиста је још пре свог образовања почела да издаје лист *Револуција*. У њему се пропагирају идеје Октобра међу југословенским ратним заробљеницима и првеноармејцима. Југословенска комунистичка група РКП(б) је дефинитивно оформљена на оснивачкој скупштини револуционарно оријентисаних Југословена. Група је вршила разноврсну активност и придавала велики значај слању комуниста из Совјетске Русије у отаџбину, са задатком да учествују у револуционарној ослободилачкој борби и стварању револуционарних организација. У Самари се нарочито радило на концентрацији, где су међу Југословенима агитовали и антисовјетски елементи. Јужнословенска секција је после ослобођења Самаре развила широку активност и у Црвену армију је ступило знатан број Југословена. У вези са променом ситуације у земљи Југословенска комунистичка група је донела низ значајних одлука у вези с новом ситуацијом (док. 171 и 176). Југословенски комунисти су деловали и у Туркестанској републици (док. 361). Млада група комуниста Југословена је 1918. обавила обиман политичко-васпитни и организациони рад, бројно порасла и идејно се учврстила (док. 202).

У лето 1918. при Комесаријату за питања националности формирано је Југословенско одељење, у коме је радило неколико истакнутих југословенских револуционара (док. 107, 111 и 127).

Новембра 1918. формирано су Немачки и Аустроугарски совјет радничких и сељачких депутата за рад с ратним заробљеницима. Децембра 1918. у оквир овог последњег су ушли представници југословенске, мађарске, немачке, чехословачке и румунске групе РКП(б). Марта 1919. Југословени су иступили из Аустроугарског совјета и формирали посебан — Југословенски совјет радничких и сељачких депутата. Због тога што је у Украјини постојао велики број Југословена, 23. априла формиран је Југословенски со-

вјет радничких и сељачких депутата Украјине (док. 250, 254 и 271). Он је радио на репатријацији Југословена и водио политичку пропаганду у њиховој средини.

У циљу пружања што веће помоћи Маџарској совјетској републици, у пролеће 1919. тежиште активности интернационалистичких организација пренето је у Украјину. Тамо се преселило и руководство Централне федерације страних група РКП(б). На формирању интернационалне дивизије за пружање војне помоћи совјетској Маџарској активно су радили Г. Барабаш и Б. Агатоновић (док. 259 и 272). Веће групе Југословена, међу којима је било и истакнутих комуниста (Г. Барабаш, С. Ратков, Ф. Кумбатовић и други) током лета и јесени 1919. вратили су се у отаџбину (док. 274 и 289).

За Совјетску Русију 1919. је била изузетно тешка. Због праћанског рата и оружане иностране интервенције, страни комунисти су највише пажње морали да посвете војном раду. Југословенска комунистичка група се свесрдно залажила за укључивање бивших ратних заробљеника у Црвену армију, па су и за њих организовани курсеви за војне старешине и политички курсеви.

Многи Југословени су се истакли у победама Црвене армије над интервенционистима и белогардејцима, па су Б. Агатоновић, А. Дундић и Д. Срдић одликовани највишим одликовањем Совјетске Републике — Орденом Црвене заставе (док. 302, 330 и 418).

Војној комисији Централне федерације страних група РКП(б) је у септембру 1919. поверено формирање интернационалних јединица Црвене армије. У комисију су ушли и представници Југословенске групе при РКП(б) коју је заступао Милан Кодрља. У јединицама је организован политички и културно-просветни рад на матерњем језику. При југословенској комунистичкој групи постојала је и специјална школа за оспособљавање агитатора, коју је током 1919. завршило 81 лице.

Ова група је до 11. VI 1919. издала 22 броја листа *Свјетска револуција*. Пошто бивши југословенски ратни заробљеници нису више живели у великим скупинама, обустављено је издавање овога листа, јер је било отежано његово растурање у њиховој средини.

Југословенска група је издала и 29 брошура (од којих 11 на хрватском, 10 на српском и 8 на словеначком језику) и неколико прокламација (док. 316).

Централна федерација страних група је у пролеће 1920. обуставила рад, али су организације интернационалиста наставиле рад у новим облицима.

Фебруара и марта 1920. формиран је Централни југословенски биро за агитацију и пропаганду при ЦК РКП(б). Југословенске комунистичке секције су постојале при више губернијских партијских комитета (у Москви, Казану, Ташкенту, Омску, Иркутску и др.). Међу Југословенима у Русији, нарочито међу онима који су се припремали за одлазак у отаџбину, агитационо-пропагандни и културно-просветни рад обављали су Централни југословенски биро и секције на терену (док. 355, 358 и 362).

Покрајински југословенски биро за агитацију и пропаганду при ЦК РКП(б) Туркестана формиран је у првој половини 1920. као орган за руковођење југословенским секцијама у низу градова Туркестана. На орскохрватском и словеначком је издаван лист *Црвени барјак*.

Крајем 1919. и почетком 1920. дошло је до уништења Колчакових снага у Сибиру. Југословени који су се до тада налазили у редовима контрареволуционарних снага, међу којима је претходно био развијен жив револуционарни рад, прешли су на страну совјета (док. 304 и 321). За рад међу Југословенима у вези с ослобођењем Сибира Централни југословенски биро је основао Обласни југословенски биро у Омску. Активисти југословенских интернационалних јединица су у Иркут-

ску организовали издавање листа *Комуна*, који се ширио у Сибиру. Они су учествовали и у организовању југословенских комунистичких секција. Југословенске партијске организације су развиле снажну агитациону и културно-просветну делатност међу југословенским заробљеницима који су се дуго налазили на терену под влашћу белогардејаца. Што се више приближавао крај грађанског рата у Русији, увећавао се број репатрираних бивших ратних заробљеника.

Из више докумената се види да је октобарска социјалистичка револуција утицала на радне људе Југословене да постану убеђени пријатељи Совјетске Русије и активни пропагатори идеја социјализма у отаџбини (док 253, 275 и 377). Познато је да су Југословенски биро за агитацију и пропаганду при ЦК РКП(б) и Југословенски совјет обавили огроман посао на организовању Југословена и на пропагирању идеја социјализма у њиховој средини (док 391, 392, 394 и 403). Септембра 1921, после завршетка грађанског рата и одласка највећег броја Југословена у домовину, Централни југословенски биро се расформирао.

Од посебног је значаја чињеница да се у зборнику налазе и документа у којима се говори о активности Југословенске комунистичке групе РКП(б) и њених секција на терену. Из извештаја и реферата се види њихов огроман политички и организациони рад, организован међу ратним заробљеницима од стране југословенских комуниста. Значајни су и леци, прогласи и прокламације који садрже апеле интернационалистима, као и мандати и потврде југословенских интернациона-

листа из којих је очито да су они практично радили у редовима Црвене армије или у разним совјетским органима.

У зборнику се налазе и документи о току образовања и упућивања на фронт интернационалних јединица, у чијем је саставу било и Југословена. У периоду грађанског рата није било већих регуларних јединица састављених од Југословена, већ су се југословенске чете налазиле у саставу заједничких интернационалних здружених јединица. На жалост, нису сачувани фондови неколико српских одреда и Првог југословенског пука, који су дејствовали на почетку грађанског рата и борили се на југу Русије. Они се само споминују у више докумената. Документи из југословенских архива који су унети у зборник изражавају однос југословенских радних људи, нарочито учесника октобарске револуције, њихову солидарност с револуционарним променама у Русији и борбом против стране интервенције и одражавају раст револуционарног покрета у земљи — и поред мера реакционарне владе предузетих против ширења идеја Октобра.

Зборник садржи и неколико фотографија, факсимила докумената и штампе, као и списак скраћеница институција и коришћених фондова итд. На крају књиге (459—508) дат је регистар личних имена.

Зборник је објављен у Москви и Беопраду (оба су издања идентична). Дело ће корисно послужити како научним радницима тако и читаоцима који се интересују за учешће југословенских радних људи у октобарској револуцији и грађанском рату у СССР.

Милица Бодрожих